

УДК 75/.76.071.1(477)*Вергун:069

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2024.1.6>**Гудзієнко Людмила Рахматуллаївна,**

аспірантка третього року навчання

кафедри теорії і історії мистецтв

Харківської державної академії дизайну і мистецтв

ORCID ID: 0000-0003-0312-524X

lusikovsegda@gmail.com

ЖИВОПИС І ГРАФІКА НАТАЛІ ВЕРГУН В МУЗЕЙНИХ ЗІБРАННЯХ УКРАЇНИ

Дана стаття присвячена дослідженню творів харківської художниці Наталі Іванівни Вергун (1938 р. н.), чий полотно залишаються об'єктом уваги мистецтвознавчого середовища протягом усього творчого шляху мисткині. Зважаючи на усвідомлення внеску майстрині в формування мистецького фонду України, своєрідний живописний стиль та національну спрямованість її творчості стає зрозумілою актуальність вивчення формування колекції творів художниці в музейних зібраннях.

Дослідженням було уточнено кількість робіт в колекціях, виявлено шляхи формування зібрань. Твори Наталі Вергун експонувалися на багатьох виставках, були придбані в приватні колекції й поряд з цим численні збірки робіт на сьогодні представлені в Харківському художньому музеї, Національному художньому музеї України, одиничні роботи – Красноградському краєзнавчому музеї ім. П.Д. Мартиновича, Кременецькому краєзнавчому музеї, Чернігівському обласному художньому музеї ім. Г. Галагана та ін. Опрацювання музейної документації виявило закономірності у технологічному, жанровому і тематичному спрямуванні доробку мисткині. Це надає можливість краще зрозуміти еволюцію її творчого стилю, визначити основні теми та жанри, які й обумовили напрямки її творчої активності.

Дане дослідження відкриває нові перспективи для глибшого розуміння внеску Наталі Вергун в культурний контекст України та сприяє розширенню уявлень про загальний розвиток українського мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ сторіччя.

Ключові слова: Наталя Вергун, твори, музейні зібрання, колекція творів, живопис, графіка, формування колекції.

Hudziienko Liudmyla. NATALIA'S VERHUN PAINTING AND DRAWINGS IN UKRAINIAN MUSEUM COLLECTIONS

This article is devoted to the study of the works of Kharkiv artist Natalia Ivanivna Verhun (born in 1938), whose canvases remain the object of attention of the art history community throughout the entire creative path of the artist. Given the realization of the contribution of the painteress to the formation of the art fund of Ukraine, the peculiar pictorial style and the national orientation of her work, the relevance of studying the formation of the collection of the artist's works in museum collections becomes clear.

The study clarified the number of works in collections, identified ways of forming collections. Natalia Verhun's works of art have been exhibited at many recognizing the artist's contribution to shaping Ukraine's artistic heritage and have also been acquired for private collections. Currently the numerous collections of her works are now represented in the Kharkiv Art Museum, the National Art Museum, individual works were housed in the Krasnograd Local History Museum named after Martynovich, in the Kremenets Museum of Local Lore, in the Chernihiv Regional Art Museum named after Galagan and others. The study of museum documentation revealed patterns in the technological, genre and thematic orientation of the artist's heritage. This makes it possible to better understand the evolution of her creative style, to identify the main themes and genres that determined the directions of her creative activity.

This research opens up new perspectives for a deeper understanding of Natalie Verhun's contribution to the cultural context of Ukraine and contributes to the expansion of ideas about the general development of Ukrainian art in the second half of the 20th – early 21st century.

Key words: Natalia Verhun, works, museum collections, collection of artworks, painting, graphics, collection formation.

Вступ. Дослідження творчості харківської художниці Наталі Вергун залишається актуальним полем для мистецтвознавчого дис-

курсу, а її твори представляють інтерес як репрезентативний матеріал у вивченні тенденцій живопису України другої половини

XX – початку XXI ст. Відповідно до мистецького оточення, що побутувало під час активної творчої діяльності Наталі Вергун, домінуючі тенденції у художньому житті України відігравали значну роль у формуванні її художніх переконань та віддзеркалювалися у творчому пошуку. «Суворий стиль» проявився в творчості мисткині через прагнення до монументальності, узагальнення форм та геометризації об'єктів зображення, тоді як «фольклорний стиль» позначився на зверненні до глибин національної свідомості, посиленні емоційного та колористичного виразу в її полотнах завдяки використанню виражальних засобів імпресіоністів та притаманній українському живопису декоративності.

Музейні зібрання робіт художниці надають уявлення про її мистецькі шукання та охоплюють майже увесь творчий шлях мисткині. Значну роль в цьому відіграє колекція Харківського художнього музею, в якій зберігається переважна кількість робіт авторки. Невелика кількість відомих творів представлена в Національному художньому музеї України, музеях обласного та районного значення Харківської, Одеської, Тернопільської, Чернігівської областей, а також у приватних зібраннях в Україні та за її межами. Також кілька робіт художниці наявні в зібраннях країни-агресора, що робить їх недоступними для вивчення.

Матеріали та метод. Персональні виставки Н. Вергун, які відбулися у 1998 та 2008 р. супроводжувалися виданням каталогів та альбомів [1; 2; 3; 4]. В альбомах список робіт художниці був систематизований за видами мистецтва (живопис та графіка) та за датою створення робіт. Також в каталогах наведена інформація щодо побутування робіт художниці в приватних та державних колекціях, яка, тим не менш, вимагає уточнення.

Матеріалами для даної статті стали документи Національного художнього музею України (уніфіковані паспорти, інвентарні книги, акти передачі) [7; 8; 9; 10; 11], Харківського художнього музею (картотека, світліни з персональної виставки Наталі Вергун 2018 року) [13] та листування з Красноградським краєзнавчим музеєм ім. П. Мартиновича (надано архівну довідку) [6], Кременецьким краєзнав-

чим музеєм, Чернігівським обласним художнім музеєм ім. Г. Галагана. Також в ході наукового пошуку проходило листування з іншими музеями України і відповіді зберігачів фондів підтвердили відсутність у колекціях робіт Наталі Вергун. Особливо важливим джерелом є інтерв'ю з самою художницею [5].

Методологія дослідження базується на використанні загальних та спеціальних методів, як-от систематизація, узагальнення, порівняння, аналітичний та історико-хронологічний методи, а також метод мистецтвознавчого аналізу, що дозволило комплексно осягнути дану проблематику та дійти ґрунтовних висновків.

Виклад основного матеріалу, результати. Наталя Іванівна Вергун відома в українському мистецькому середовищі як мисткиня харківської художньої школи. Національний характер її живопису та високий художній рівень полотен стає репрезентативним явищем на тлі українського мистецтва починаючи з доби «відлиги» та до наших днів. Вимогливість художниці до своїх робіт, її творчі пошуки та надбання власного художнього стилю стали візитівкою її доробку.

Серед музеїв, в яких зберігаються твори Наталі Вергун, особливе місце посідає колекція Харківського художнього музею (далі – ХХМ). Саме в ньому зберігається найбільша з відомих колекцій творів майстрині. За словами самої художниці зібрання музею включає понад 170 авторських експонатів [5]. Аналіз облікової документації ХХМ дозволив виявити точну кількість одиниць зберігання, які внесені до основного фонду музею – на 1.02.2024 року виявлено 182 об'єкти. Твори знаходяться в різних фондах залежно від техніки виконання – живопис та графіка. Живописні роботи налічують 140 одиниць, з яких виокремлено 125 етюдів (полотно на картоні, олія), 2 ескізи та 13 великих полотен. Колекція оригінальної графіки художниці складається з 42 малюнків в різних техніках на папері. Хронологічно колекція ХХМ охоплює понад 50 років творчості, адже перші роботи датуються 1950-ми роками (етюди «Зима», «У лісопарку», «Дощовий день» та інші) та до

2005 року (етюди «Мальви», «Перед заходом сонця», «Човник» та інші). На жаль, через російську військову агресію будівля музею та експозиція зазнала пошкоджень і на сьогодні фонд законсервованій та не доступний ні для широкого загалу, ні для дослідників. Попри ці складнощі героїчна робота співробітників дозволила попрацювати з наявними документами у фонді.

Формування збірки творів мисткині починається з 1970 року, тоді до музею потрапило відоме живописне полотно «Жоржини» (Інв. № 1152-ЖРУ, наказ МК УРСР № 427 від 02.11.1970 року). Ця робота була написана у 1969 році, виконана олією на полотні на великому форматі (248 x 190) та входить до циклу «Рідна земля» – найбільш відомого з циклів майстрині. Окрім неї, до циклу увійшли роботи «Вродило!», «Щедра земля», «Літній дощ», але ці полотна потрапили до музею вже у 1985 році, про що свідчить дарче письмо авторки від 21 травня 1985 року (Акт прийому на постійне зберігання № 13 від 09.10.1985 року) [13]. Всі полотна циклу досягнути єднальною темою родючості українських чорноземів та працьовитості людей, представлені живими, відчутними мазками, які надають картинах особливого змісту. У цей період творчості художниця спрямовує свої

Рис. 1. Наталя Вергун. Жоржини. З циклу «Рідна земля»

зусилля на створення монументальних за розмірами творів, приділяючи велику увагу деталям у зображенні природи та ритму мазка.

В цих роботах академічна композиція, заснована на контрастній грі фарб, поєднується з імпресіоністичним виконанням. Художниця вдається до використання багатофактурної палітри глибоких кольорів. Відчуття тінювих переходів в барвах досягається завдяки комбінуванню різноманітних за розміром, формою та інтенсивністю мазків.

Визначальна частина музейної колекції творів Н. Вергун втілена в етюдах. Ранні роботи художниці представлені в музеї низкою етюдів, які умовно можна розділити на дві групи. До першої групи належать етюди 1950–1952 років, це «Дівчинка на призьбі» (Інв. № 3098-жс; 1950) «Зима. Харків» (Інв. № 3095-жс; 1950), «Вечір» (Інв. № 3104-жс; 1950), «Дощовий день» (Інв. № 3105-жс; 1950), «У лісопарку» (Інв. № 3097-жс; 1952). В них відтворилося бажання юної художниці максимально правдиво зобразити дійсність, вона демонструє впевнений малюнок, чітке володіння побудовою композиції та форми, тонке відчуття світлотінювих переходів. Друга група робіт – «Ранок» (Інв. № 3103-жс; 1957), «Вечір на цілині» (Інв. № 3096-жс; 1958), «Опішнянська кераміка» (Інв. № 3148-жс; 1958), «Красвид з деревом» (Інв. № 3131-жс; 1960) та інші. Ця добірка демонструє розширення колористичної палітри художниці, роботи стають більш фактурними та контрастними, вона починає активно вводити в палітру чорний колір, який, згодом, стає майже візитівкою робіт Н. Вергун. Художниця відмічає, що через чорний колір вона передає той драматизм, який супроводжує її сім'ю – репресії проти батька, хвороба матері та сестри, перетини на шляху самої художниці до визнання та виставкової діяльності [5].

Перехід на новий етап художнього висловлення відбувається наприкінці 1960-х років, що також знаходить своє відображення в музейній колекції творів Н. Вергун з ХХМ. Це і вже згаданий цикл «Рідна земля», і відоме полотно «Автопортрет з батьком» (Інв. № 1850-жс), а поряд із ними численна кількість етюдів в пейзажному жанрі. Показо-

вими є етюди 1972 року – «Квіти біля хати», «Спека», «Хата».

Водночас зростає і цікавість мисткині до деталізації та декоративності, що започаткувало у творчому доробку авторки цикл натюр-мортів «Пори року». Перша робота – «Квітень» (Інв. № 1708-жс; 1970) – потрапила до музею у подарунок від художниці у 1985 році. В роботі авторка дотримується принципу плановості зображення, вона підсилює перший план яскравим чистим кольором та пастозністю і силою мазка. Ретельно промальовані квіти акцентують на жовтий колір пелюсток, які віддзеркалюються на скляній банці ліворуч. Інші об'єкти промальовані не з такою інтенсивністю, майстриня свідомо відбирає основне та другорядне, таким чином програмує й керуючи тим, як глядач повинен споглядати її твір (рис. 2). Пізніше збірку було доповнено двома натюрмортами 1982 року. Це твори «Вересень» (Інв. № 2180-жс) та «Жовтень» (Інв. № 2178-жс). Усі три роботи виконані приблизно в одному форматі 90–100 см на 110 см. Цикл «Пори року» цікавий тим, що в ньому представлені натюрморти до кожного місяця року, а квіткові букети «зібрані» з сезонних квітів, притаманних українським широтам.

Поряд з полотнами в музейному фонді зберігається декілька десятків етюдів в жанрі натюрморту різних періодів творчості. Серед них виокремлений пізній цикл «Зимові натюрморти», представлений в музеї вісьмома робо-

Рис. 2. Наталя Вергун. Квітень.
З циклу «Пори року»

тами, який був створений у 2003 році. Роботи схожі між собою композиційно та виконані в одному форматі 22 x 36,5 в техніці олійного живопису полотно на картоні. Художниця вдається до того ж прийому, що часто зустрічається в її пейзажах – горизонтально поділяє полотно навпіл. Фон написаний двома відтінками, чорним та глибоким зеленим. На перший план виходить нижня частина полотна, де на площині сірих відтінків майстриня розташовує предмети, які її оточують – цибулю, тюбики фарби, картоплю та інше (рис. 3).

Окрім живописних робіт у фонді зберігається 42 аркуші оригінальної графіки майстрині. Якщо в олійних творах майстриня акцентує на декоративності, пластичності форми, то в рисунку вона реалізується як у суто мистецтві «чорно-білого», так і в різнобарвному малюнку. Серед технік авторка обирає, переважно, кольорові олівці на картоні чи простий олівець, але зустрічаються і роботи в акварельній техніці, ретуш, вугілля. Виходячи з творчої спадщини Наталі Вергун з фонду ХХМ, ми можемо прийти до висновку, що у малюнку її найбільше цікавить форма, побудова композиції, в той час, як в етюдах, написаних олією, вона зосереджена на колористичному моделюванні.

Порівняно з колекцією Харківського художнього музею в Національному художньому музеї України в Києві (далі – НХМУ) зберігається невелика підбірка творів Наталі Вергун, яка, однак, презентує мистецтво художниці на тлі доби. В НХМУ зберігається 9 живописних робіт та 1 графічний твір. Перший твір мисткині потрапив до НХМУ у 1987 році, про

Рис. 3. Наталя Вергун. Цибуля. Етюд.
З циклу «Зимові натюрморти»

що свідчить Акт прийому на постійне користування № 23 від 18.12.1987 року (згідно з наказом № 782 Міністерства культури УРСР від 11.12.1987 року) [9]. Це робота «Літній дощ» 1969 року, розмір 225x206 з циклу «Рідна земля» (Інв. № жс-1721). Після роботи з документами в НХМУ та ХХМ було виявлено, що полотно «Літній дощ» перебувало свого часу в обох музеях, але на сьогодні робота зберігається в Національному художньому музеї України, що було з'ясовано у розмові з головним зберігачем фондів НХМУ Мариною Дроботюк, також музей надав світлину полотна (рис. 4).

Натюрморти художниці представлені в НХМУ варіантом твору «Вересень» (Інв. № жс-2737), який повторює композицію однойменного полотна з ХХМ та відрізняється меншими розмірами – 44,5 x 60,5. Окрім цього твору в колекції наявні етюди «Букет квітів у затінку» 1972 року та «Айстри» 1992 року, які демонструють особливості художньої мови різних періодів творчості мисткині. Робота 1972 року виконана у темнішій колористичній гамі та сприймається як сукупність пастозних плям, в той час, як етюд «Айстри» написаний широкими імпресіоністичними мазками та зі світловим акцентом на глечики.

Рис. 4. Наталя Вергун. Літній дощ

Також в музеї зберігаються роботи «Повернення з косовиці» 1993 року (Інв. № жс-2856) та «Мальви» 1996 року (Інв. № жс-3109) (рис. 5). Композиційно та стилістично ці твори пов'язані між собою, фігури ритмічно розташовані за принципом ізокефалії. Перша робота потрапила до музею у 2000 році (закуплена в авторки), а друга була подарована художницею у 2009 році [7]. Цікавим об'єктом є ескіз «Літній вечір» 1993 року (Інв. № жс-2736, розмір 50x79,5), де на першому плані виступає жіноча оголена фігура, що майже не зустрічається в мистецькому доробку майстрині.

Поодинокі роботи зберігаються в Красноградському краєзнавчому музеї ім. П.Д. Мартиновича, Кременецькому краєзнавчому музеї, Чернігівському обласному художньому музеї ім. Г. Галагана та Ізмаїльській картинній галереї [4]. За даними альбому, присвяченому творам художниці, за 2008 рік [4, с. 63] в Красноградському художньому музеї мали зберігатися три живописні твори Наталі Вергун – «Зелені віконниці» (етюд, 1972 р., 35x50), «Кераміка. Натюрморт» (варіант 1981 року, 39,5 x 50,5) та «Вродило!» (варіант 1993 року, 90x91). В ході листування з науковими співробітниками музею було

Рис. 5. Наталя Вергун. Мальви

з'ясовано, що у фонді зберігається лише одна робота художниці – «Вродило!», яка потрапила до музею на постійне зберігання у 2000 році (Акт прийому на постійне зберігання № 3 від 17.03.2000 року). Деякий час робота експонувалась у відділі картинної галереї музею, але через зміну експозиції була передана до фонду, де зберігається і по нині [6]. Таким чином, залишається під питанням місце побутування ще двох робіт, що буде з'ясовуватись автором статті у подальших дослідженнях.

В Чернігівському обласному художньому музеї ім. Г. Галагана зберігається полотно «Вечеря хліборобів» (1983 року, 99,2x100,5). Ця робота потрапила до музею з Дирекції виставок Спілки художників України у 1987 році й, як було уточнено співробітниками музею, даних щодо експонування у складі тематичних виставок до 2022 року не було зафіксовано (листування від 19.03.2024 року). Робота є варіантом однойменного полотна з ХХМ, яке експонувалось на багатьох персональних виставках майстрині та є відомим в мистецькому середовищі.

Також в ході підготовки матеріалів до статті було зроблено запити до наступних музеїв: Національного музею у Львові ім. А. Шептицького, Охтирського міського краєзнавчого музею, Полтавського художнього музею (галереї мистецтв) ім. М. Ярошенка, Сумського художнього музею ім. Н. Она-

цького. Нажаль, в зазначених музеях не було виявлено творів художниці, проте, у фонді Охтирського міського краєзнавчого музею зберігаються каталоги творів художниці з дарчими підписами.

Висновки. Дослідження музейних колекцій творів Наталі Вергун відкрило широкі можливості для глибшого розуміння не лише її внеску в українське мистецтво, а й для розширення уявлень про розвиток мистецької сцени другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Аналіз музейних зібрань її робіт демонструє, що твори авторки мають не лише художню, але й культурно-історичну цінність.

Факт наявності творчої спадщини Наталі Вергун у провідних музеях України свідчить про визнання її творчості та значущість особистого внеску майстрині у розвиток національного мистецтва. Історія формування музейних колекцій та аналіз їх змісту надали можливість уявити еволюцію творчого стилю мисткині та основних тематичних напрямків її доробку.

Важливо підкреслити, що дослідження творчості Наталі Вергун відкриває нові перспективи для подальших досліджень в області українського мистецтва. Її роботи не лише створюють культурний образ епохи, але і допомагають в усвідомленні різноманітності та багатогранності національної художньої спадщини.

Література:

1. Вергун Н. Виставка творів (етюди, малюнки, ескізи): Каталог / Автор передм. Н. Вергун. Х.: ХХМ, 2008. 34 с.
2. Вергун Н. Виставка творів. Живопис, малюнок: Каталог / Автор передм. Н. Мизгіна. Х.: Харківська друкарня № 13, 1998. 11 с.
3. Вергун Н. Етюди. Малюнки: Альбом / Автор передм. Н. Мизгіна. Х. : ТОВ «Майдан», 2009.
4. Вергун Н. Живопис. Малюнок: Альбом / Автор передм. Н. Мизгіна. Х. : ТОВ «Майдан», 2008. 63 с.
5. Гудзієнко Л. Інтерв'ю із Н. Вергун, 1938 р.н. (м. Харків, 3 жовтня 2019 року, аудіозапис) / Особистий архів автора.
6. Красноградський краєзнавчий музей ім. П. Мартиновича. Історична довідка «Творчість народної художниці України Н. І. Вергун. Картина «Вродило!» від 10.01.2024.
7. Національний художній музей України. Інвентарна книга постійних надходжень. Акт прийому на ПЗ № 18 від 17.11.2009.
8. Національний художній музей України. Інвентарна книга постійних надходжень. Акт прийому на ПЗ № 5 від 02.03.1999.
9. Національний художній музей України. Інвентарна книга постійних надходжень. Акт прийому на ПЗ № 23 від 18.12. 1987.
10. Національний художній музей України. Інвентарні картки творів Наталі Вергун з фонду музею.

11. Національний художній музей України. Уніфіковані паспорти творів Наталі Вергун з фонду музею.
12. Український живопис ХХ–ХХІ ст. з колекції НХМУ: Альбом. К.: «Галерея», 2006. 304 с.
13. Харківський художній музей. Інвентарні картки творів Наталі Вергун з фонду музею. Живопис, малюнки.

References:

1. Verhun, N. (2008). Vystavka tvoriv (etiudy, maliunky, eskizy): Kataloh [Exhibition of Artworks (Studies, Drawings, Sketches): Catalog]. Kh.: KhKhM [in Ukrainian].
2. Verhun, N. (1998). Vystavka tvoriv. Zhyvopys, maliunok: Kataloh [Exhibition of Artworks. Painting, Drawing: Catalog]. Kh.: Kharkivska drukarnia № 13 [in Ukrainian].
3. Verhun, N. (2009). Etiudy. Maliunky: Albom [Studies. Drawings: Album]. Kh.: TOV «Maidan» [in Ukrainian].
4. Verhun, N. (2008). Zhyvopys. maliunok: Albom [Painting. Drawing: Album]. Kh.: TOV «Maidan» [in Ukrainian].
5. Hudziienko, L. (2019) Interviu iz N. Verhun, 1938 r.n. [Interview with N. Vergun, born in 1938]. m.Kharkiv: Osobystyi arkhiv avtora [in Ukrainian].
6. Krasnohradskiy kraieznavchyi muzei im. P. Martynovycha (2024). Istorychna dovidka «Tvorchist narodnoi khudozhnytsi Ukrainy N. I. Verhun. Kartyna «Vrodylo!» vid 10.01.2024 [Historical Background «Creativity of Ukrainian Folk Artist N. I. Vergun. Painting «Harvest!»]. Krasnohrad [in Ukrainian].
7. Natsionalnyi khudozhnii muzei Ukrainy (2009). Inventarna knyha postiinykh nadkhodzhen [Inventory book of fixed assets. Acceptance report for fixed asset No. 18]. Akt pryiomu na PZ № 18 vid 17.11.2009. Kyiv: NHMU [in Ukrainian].
8. Natsionalnyi khudozhnii muzei Ukrainy (1999). Inventarna knyha postiinykh nadkhodzhen [Inventory book of fixed assets. Acceptance report for fixed asset No. 5]. Akt pryiomu na PZ № 5 vid 02.03.1999. Kyiv: NHMU [in Ukrainian].
9. Natsionalnyi khudozhnii muzei Ukrainy (1987). Inventarna knyha postiinykh nadkhodzhen [Inventory book of fixed assets. Acceptance report for fixed asset No. 23]. Akt pryiomu na PZ № 23 vid 18.12. 1987. Kyiv: NHMU [in Ukrainian].
10. Natsionalnyi khudozhnii muzei Ukrainy. Inventarni kartky tvoriv Natali Verhun z fondu muzeiu [Inventory cards for artworks by Natali Verhun from the museum's collection]. Kyiv: NHMU [in Ukrainian].
11. Natsionalnyi khudozhnii muzei Ukrainy. Unifikovani pasporty tvoriv Natali Verhun z fondu muzeiu [Unified passports for artworks by Natali Verhun from the museum's collection]. Kyiv: NHMU [in Ukrainian].
12. Ukrainskiy zhyvopys ХХ–ХХІ ст. z kolektsii NKhMU: Albom (2006) [Ukrainian Painting of the 20th-21st Centuries from the Collection of the National Art Museum of Ukraine]. K.: «Halereia [in Ukrainian].
13. Kharkivskiy khudozhnii muzei. Inventarni kartky tvoriv Natali Verhun z fondu muzeiu [Inventory cards for artworks by Natali Verhun from the museum's collection]. Zhyvopys, maliunky. Kharkiv: HHM [in Ukrainian].